

„Людина має два домагання: 1) захисту від насильства; 2) значущості своїх поглядів і своєї волі. Захист надає їй правова держава, значущість її поглядів та волі – демократія”.
К.Ясперс.

Тема : ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА

Мета теми полягає у філософському осмисленні студентами сутності політичної системи суспільства, усвідомленні поняття держави як основного політичного інституту та природи походження держави, з'ясуванні ролі соціально-правової держави як інструменту життєзабезпечення людини, творчому осмисленні поняття громадського суспільства у людському вимірі. Ця мета розкривається через наступні питання теми:

ПЛАН

1. Політика та політична система суспільства.
2. Держава як основний політичний інститут.
3. Громадське суспільство і держава.

1. Політика та політична система суспільства.

Звертаючись до вивчення теми, студентам треба звернути увагу на той факт, що політика та політична система суспільства у своїх багатоманітних проявах є предметом вивчення різних галузей наукового знання. Наприклад, політологія вивчає суспільство та його політичне життя як об'єктивне утворення, систему з притаманними їй закономірностями.

Філософія намагається, перш за все, з'ясувати питання генезису політики як специфічного виду діяльності людини.

Якщо звернутися до терміну „політика”, то він має походження від грецького слова „polis”, що означає буквально „місто” або „місто-держава”. У творчості античних філософів є різні трактування цього поняття. Платон розглядає політику як „мистецтво управління людьми”. Аристотель у трактаті

„Політика” стверджує, що політика – це діяльність, спрямована на досягнення загального блага, щасливого життя людей в межах держави. Людину ж він визначає як „суспільну”, „політичну істоту”. У Давній Греції політикою називалася діяльність, пов’язана з організацією господарського і громадського життя „полісу”.

Відомий філософ XVII століття - Н.Макіавелі в праці „Государ” практично ототожнює поняття „політика” і „влада”. Відповідно його твердження, людиною рухає насамперед жага влади, вона прагне спочатку її придбати, а потім усі її політичні дії націлені на збереження цієї влади.

Марксистська теорія запропонувала ідею виникнення політики на історичному етапі розвитку суспільства. З появою економічної й соціальної нерівності між людьми структура суспільного життя ускладнюється, вона охоплює відносини між класами, націями і державами. Основним суб’єктом політики виступає панівний клас суспільства, саме він визначає зміст і спрямованість політики держави.

Пристаюючи до вивчення питання про *сутність політики та складової політичної системи суспільства* треба звернути увагу на те, що у змістовому відношенні політична система включає в себе різні елементи, об’єднані між собою однією, спільною основою – сферою політичного життя.

Основними її *структурними елементами* є:

- політичні відносини;
- політична влада;
- політична діяльність;
- політична організація суспільства;
- політична свідомість;
- політична культура, тощо.

Треба також звернути увагу на той факт, що чим вище рівень розвитку суспільства, тим складнішою за своєю структурою і змістом є його політична система.

Політична система, її зміст, характер розвитку і спрямованість завжди детерміновані рядом факторів. Найважливішими серед них є

політичний інтерес, політична цілеспрямованість, об'єкт і суб'єкт політики. Політика становить собою найсуттєвішу іпостась соціальної організації людей.

Що являє собою політика? Перш за все, політика має пряме відношення до управління, якого потребує будь-яка система. Узгодження взаємопов'язаних функцій елементів, підпорядкованість самозбереженню, реалізація відповідних тенденцій розвитку потребує організації системи на певній управлінській основі, що передбачає підкорення, виконання команд і тому подібних управлінських операцій, які долають хаотичність що періодично виникає в системі.

В системних теоріях (синергетиці, кібернетиці) функції управління докладно досліджені, вони мають пряме відношення до функціонування соціальних систем. Управління в них набуває статусу політичної дії. Для збереження соціуму необхідна корекція процесів управління, яка існує у формі політики.

В основі явища політики лежать владні стосунки між людьми. В сучасних визначеннях політики це всіляко підкреслюється. Принаймні її не розглядають виключно як функцію похідну від економіки. При будь-якому суспільному устрої політична проблематика не зійде на ніщо, оскільки залишається питання: хто панує, як комплектуються органи управління, як здійснюється влада, якою мірою досягнуто згоду або яка міра незгоди між тими, хто управляє і хто їм підкоряється. Політика така ж важлива як економіка.

Отже, політика – це сфера діяльності, яка пов'язана з відношеннями між соціальними групами, в центрі яких стоїть проблема завоювання, утримання і використання державної влади.

Саме влада, як форма стосунків між людьми, є основою політики. Влада є невід'ємним атрибутом людської, а тим паче соціальної нерівності людей. Вона існує як влада над собою, так і як влада над іншими.

Щоб усвідомити сутність політичної системи суспільства, треба звернути увагу на той факт, що політична система суспільства – явище історичне.

Суспільні відносини між різними соціальними групами і, відповідно, політика, яка відображає корінні інтереси цих груп, впливають з їх місця в економічному житті суспільства. Політика є надбудовою над економічним базисом. У ній найбільш повно й глибоко відображаються корінні економічні інтереси різних соціальних груп. Тому вона є концентрованим вираженням економіки, її узагальненням і завершенням. Політика здійснює великий вплив на економіку і всі інші сфери суспільного життя. Яскравим доказом цього є соціально-політичні процеси, які відбуваються нині на етапі становлення української державності.

Політика як суспільне явище виконує ряд важливих функцій. До них необхідно віднести:

- вираження політично значущих інтересів усіх соціальних суб'єктів;
- управління соціально-політичними процесами в суспільстві;
- визначення пріоритетів розвитку суспільства і забезпечення у ході їх реалізації гармонії інтересів соціальних груп та окремих індивідів;
- узгодження інтересів різних соціальних груп населення і відвернення конфліктів, збереження цілісності й стабільності функціонування соціальної системи.

Таким чином, політика – багатовимірне соціальне явище. В процесі суспільного розвитку змінюються суб'єкти політичних відносин, функції політики, форми політичного устрою й правління, характер політичних організацій, відносин, ідеологій.

Разом з політичними відносинами формується і політична система суспільства. Це система державно-правових, політичних і громадських інститутів, установ і організацій, за допомогою яких регулюються політичні відносини між державами, народами, націями та іншими спільностями людей. Її елементами здійснюються завоювання, утвердження і функціонування політичної влади в залежності від політичної культури суспільства. *Основним політичним інститутом виступає держава.*

2. Держава як основний політичний інститут.

Починаючи вивчення другого питання теми, треба мати на увазі, що проблема природи і походження держави перебуває в центрі уваги і сьогоденної філософської думки не зважаючи на величезний матеріал, що міститься у творах Ксенофонта, Протагора, Демокрита, Платона, Аристотеля, Цицерона, Бодена, Гоббса, Локка, Монтеस्क'є, Фіхте, Гегеля, Маркса, Спенсера, Вебера, Ніцше, Фрейда та інших.

У період античності найбільш вагомий вклад до тлумачення проблеми держави внесли Платон і Аристотель. Платонівська теорія, викладена у „Державі” і „Законах”, була нормативною теорією „ідеальної держави”, побудованої на принципах добра і справедливості. Його ідеальна держава засновується на знанні про добродетель. Ідеальною формою правління за Платоном є монархія. Філософ вважав, що держава стане досконалою лише тоді, коли до влади придуть носії найбільшого знання – філософи. Аристотель, навпаки, вважав верховенство закону ознакою досконалої держави. На його думку конституційне правління, а не монархічне є ідеальною формою у державі. Філософ твердив, що закон є необхідною умовою цивілізованого життя.

Вагомий внесок щодо розробки теорії про державу як публічно-правову спільноту зробив Цицерон. Держава за Цицероном – це „справа народу”. Тобто держава постає не лише як вираження загального інтересу всіх громадян, що було характерним для давньогрецької концепції, а й як узгоджене правове спілкування цих громадян, як певне правове утворення.

Суттєвий вклад до розробки проблеми держави як основного політичного інституту зробив відомий німецький філософ І.Кант. Згідно його теорії, держава – це об'єднання значної кількості людей, підпорядкованих дії правового закону. Перспективи, темпи розвитку держави залежать від того, наскільки її державний устрій узгоджений із правовим принципом.

У філософії Гегеля держава постає конституційною монархією з поділом влад на законодавчу, урядову і владу монарха. Його ідеалом була органічна єдність влад. Саме в пануванні цілого, у залежності й

підпорядкуванні різних влад державній єдності, на думку Гегеля, і полягає сутність внутрішнього суверенітету держави. Гегель захищав суверенітет державно-правового цілого, піддаючи критиці беззаконня.

Звернення до філософії Нового часу дозволяє відновити державу у правах засобу інтеграції суспільства, його вищої управлінської ланки і, нарешті, організації для забезпечення безпеки членів суспільства. При повсюдному прагненні індивіда до влади виникає потреба в обмеженні сваволі окремих осіб, що може виявитись згубною для інших людей і людської спільноти взагалі. В зв'язку з цим державі властиві функції придушення природних потягів індивідів. М.Штирнер з цього приводу зауважував: „Власна воля і держава – дві сили, ворожі одна одній не на життя, а на смерть, недоречно думати про встановлення між ними „вічного миру”.

Але на те й існує політика, щоб регулювати, послаблювати, змінювати спрямування цього репресивного тиску. Саме вона є „вид діяльності, шляхом якої люди перерішують свої долі і змінюють статус в суспільстві”.

Засобами її здійснення забезпечується зворотний вплив індивіда на державну владу.

Основними ознаками держави є:

- територіальний принцип закріплення населення замість кровно родинного, який був панівним до виникнення держави; наявність кордонів, які фіксують територію держави, де діє її юрисдикція – правові повноваження, що поширюються на всіх людей на цій території;

- наявність особливої системи органів і установ, які здійснюють функції державної влади – публічної, яка стоїть над населенням. До цих органів зокрема належить спеціальний апарат примусу: армія, поліція, служба безпеки, суд, прокуратура тощо;

- система податків з населення, необхідних для відкриття джерела надходження коштів, потрібних для утримання державного апарату, здійснення влади в різних сферах суспільного життя.

Держава як орган політичної влади й управління пройшла тривалий шлях свого розвитку. Відомі такі її історичні типи, як рабовласницький, феодальний, буржуазний, соціалістичний.

Крім держави до політичної системи суспільства відносяться також політичні партії, суспільно-політичні рухи, профспілки, громадські організації тощо.

В сучасному суспільстві політичним партіям належить вирішальна роль в організації соціальних сил для політичної боротьби, у здійсненні державної влади.

Необхідно звернути увагу на те, що важливим елементом політичної системи суспільства є також політична свідомість і політична культура. Політична свідомість – це відображення людиною чи певними спільнотами людей в ідеальних образах політичного життя, політичних відносин як різновидності суспільних відносин в цілому.

Кожний суб'єкт політики має свої інтереси і їх контролює. Зіткнення різних інтересів відбувається на перехрестях боротьби за політичну владу. Саме боротьба за владу та її устрій і є центральною проблемою політичного мислення і політичної свідомості.

При усвідомленні питання про державу слід мати на увазі, що держави відрізняються за формою правління, устрою і політичного режиму.

Форма правління – це система вищих органів державної влади, спосіб їх утворення, порядок здійснення ними державної влади. Історично склалися дві основні форми правління:

а) *монархія*, де вища державна влада здійснюється однією особою і передається у спадок. У межах монархічної форми правління виділяються:

- абсолютна монархія – всевладдя глави держави;
- конституційна – коли глава держави наділений переважно виконавчою владою, або фактично тільки представницькими функціями;

б) *республіка* – така форма, при якій вища державна влада здійснюється виборним колегіальним органом, що обирається населенням на певний строк.

Пряме відношення до можливостей впливу індивіда на державну політику має електорат, виборці державних органів, права і обов'язки яких докладно вивчаються відповідними розділами соціології.

Підсумовуючи питання, необхідно, на нашу думку, підкреслити, що найпрогресивнішим спрямуванням еволюції держави щодо особистості є створення держави, основною характеристикою якої є орієнтація на особистість, захист її прав, усунення невиправданих обмежень її буття.

Шлях до реалізації можливостей існування такої форми державності тернистий. Адже вона виникає на підставі відповідного рівня розвитку саме індивідів як елемента суспільності. На типі державного устрою позначаються не лише культурні досягнення суспільства, але і ступень культури особистості, а також типологічні особливості індивідів і їх „соціальний характер”, про який докладно говорить відомий представник „гуманістичного психоаналізу” Е.Фромм. Радикальний гуманізм Фромма полягає у вимозі докорінно змінити внутрішню природу людини, що виявляється у переході від домінуючої установки на „володіння” до наступної установки на „буття”.

3. Громадське суспільство і держава.

Звертаючись до вивчення третього питання теми, треба мати на увазі, що ідея громадського суспільства закладена ще філософами античності. Зокрема вона розроблялась у творчості Цицерона. Сучасні уявлення про громадське суспільство ґрунтуються на положенні Гегеля про розрізнення понять „держава” і „суспільство”.

Громадське суспільство – це суспільство в якому існує і постійно розширюється сфера вільного волевиявлення, яке сприяє розкриттю внутрішнього потенціалу людей і досягається через систему інституцій і відносин, покликаних забезпечити умови для самореалізації окремих індивідів та їхніх об'єднань.

Основою громадського суспільства є вільні громадяни та їхні добровільні об'єднання, існування яких регулює не політична влада, а самоуправління, вільне волевиявлення громадян і правовий закон.

Громадське суспільство має складну структуру: це комплекс соціальних груп, приватних осіб, їх асоціацій та інститутів (школа, сім'я, церква, добровільні об'єднання за професійними, віковими, творчими та іншими інтересами, клуби, спілки, товариства, політичні партії, тощо), взаємодія яких регулюється правом.

Громадське суспільство забезпечує простір для самореалізації індивіда поза державними структурами. Тому таке суспільство часто розглядають як сферу суспільного буття, не охоплену безпосередньо діяльністю держави. Однак вони не ізольовані, а взаємно доповнюють одне одного. Громадське суспільство сприяє виникненню й конденсації громадських ініціатив, які підтримують, коригують діяльність державного організму. В процесі становлення і розвитку громадського суспільства відбувається заміна традиційних форм регулювання життєдіяльності людей, утверджуються демократичні, правові норми в усіх сферах суспільного буття. Це дає підставу стверджувати, що громадське суспільство і правова держава є одним цілим і виражають міру демократизації політичного життя та політичної системи як її правового механізму.

Отже, суспільство, що прагне до правової держави і ефективної політичної влади, в першу чергу повинно не обмежувати можливості високих устремлінь особистостей, а навпаки, стимулювати їх шляхом забезпечення відповідних матеріальних і духовних умов.

Контрольні запитання та завдання:

1. Простежте становлення поняття „політика”, розкрийте його зміст та визначте основні складові політичної системи суспільства.
2. Як на Вашу думку виконуються основні функції політики на практиці в Україні?

3. Як співвідносяться поняття „суспільство” і поняття „державна” ?
4. Охарактеризуйте основні підходи до вирішення питання про природу держави. Розкрийте основні ознаки держави.
5. Як Ви розумієте поняття „правова держава”?
6. Що є основою громадського суспільства? Які умови треба створити у державі щоб особистість почувала себе само реалізованою?

Основні поняття теми:

Політика – це сфера діяльності, пов’язана з відношеннями між різноманітними соціальними спільнотами, в центрі яких стоїть проблема завоювання, утримання і використання державної влади.

Політична система суспільства – це система державних і недержавних соціальних інститутів, які здійснюють певні політичні функції.

Громадське суспільство – це суспільство в якому узгоджуються приватні та загальні інтереси.

Держава – це основний елемент політичної системи суспільства.

Страта – реальна, емпірично фіксована спільнота, що об’єднує людей на певних загальних позиціях або на основі спільної справи, яка зумовлює конституювання даної спільноти в соціальні структури суспільства і протиставлення іншим соціальним спільнотам.

ЛІТЕРАТУРА:

Основна:

Андрущенко В. Михальченко М. Сучасна соціальна філософія. – К., 1996

Введение в философию: Учебник для вузов. В 2 ч. / Фролов И.Т., Арб-Оглы Э.А., Арефьева Г.С. и др. – М.: Политиздат, 1989. – Ч.2 –с.432-478.

Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М., 2002. – С. 226-240.

Філософія: Підручник / И.В.Бичко, І.В.Бойченко, ін. – К., 2001. с.193-228.

Філософія. Посібник для студентів вищих навчальних закладів
//Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. – К.:
Академія, - 2001.- с.364-419.

Додаткова:

Андреев И.Л. Происхождение человека и общества. М.- Мысль, 1982.
Бердяев Н. Смысл истории. М., 1990.
Бурдые П. Социология политики. М., 1993.
Государство //Новая философская энциклопедия. Т.1. – М.: Мысль,
2000.- с.546-547.

Гражданское общество // там же. – С. 549-550.

Енциклопедія постмодернізму. – К.:Основи, 2003. – Статті: „політика” –
с.315- 321, „право на владу” - с.334-335.

Крымский С.Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации –
Вопросы философии, 1992, №12.

Политика // Новая философская энциклопедия. Т.3. – М.: Мысль, 2001. –
с.268-275.

Правовое государство // там же - с.311-312

Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Київ., Основи. – 1994.

Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество. М.- Политиздат. – 1992.

Современная западная философия. Словарь. – М., 1991.

Тойнби А.Дж. Постижение истории. М., 1991.

Фромм Е. Бегство от свободы. – М., 1994.

Ясперс К. Смысл и назначение истории. М., 1991.

Першоджерела:

Аристотель. Политика //Аристотель. Сочинения: В 4-х т. Т.4 – М.:
Мысль, 1983.

Маркс К. К критике политической экономии //Маркс К. Энгельс Ф. Соч.- Т.13. – с.6-9.

Мир философии. Книга для чтения. В 2-х т. – М., 1991., Т.2 – С.413-419.

Платон. Государство // Платон. Филеб, Государство, Тимей, Критий. - М.: Мысль, 1999. – С.188-191.

Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства// Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т.20.